

PEISAJUL ÎN CADRUL GRAFICII DE ȘEVALET DIN BASARABIA

LANDSCAPE IN BESSARABIAN EASEL GRAPHICS

TATIANA RAȘCHITOR,

doctorandă, Academia de Științe a Moldovei,
lector superior, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Acest articol relevă situația peisajului în contextul artelor plastice din Basarabia anilor 1887-1944, oferind analiza detaliată a evoluției genului respectiv în cadrul graficii de șevalet. O importanță deosebită în înțelegerea acestui fenomen îl au stilurile dominante în epocă pe țărmul basarabean, aceste influențe sunt preponderent de sorginte estică și vestică. Elucidarea specificului local al peisajului sub diversele sale aspecte stilistice, tehnice, tematice și compoziționale este o prerogativă a acestui articol. Înțelegerea problematicii este facilitată de studiul peisajului în opera artiștilor notorii ai epocii: P. Șillingovski, N. Arbore, A. Baillayre, A. Plămădeală, Th. Kiriacoff, Gh. Ceglokoff, T. Baillayre-Ceglokoff, V. Ivanov, P. Bespoiasnâi, M. Berezovschi, R. Ocușco și alții.

Cuvinte-cheie: arta plastică, grafica de șevalet, Basarabia, peisaj, desen, stampă, gravură, linogravură, xilogravură, acvaforte.

The present article offers a view on the situation of the landscape in the context of the fine arts in Bessarabia during the period 1887-1944, offering a detailed analysis of this genre's evolution within the easel graphic. The dominant styles of the era have a particular significance in understanding this phenomenon. These influences originate mostly from the East and West.

Explaining the specifics of the landscape taking into account different stylistic aspects, techniques, themes and compositions is the main subject of this article. The study of the landscapes of notorious Bessarabian artists of the era will help us understand the issues related to this fine art. Below you can see the artists whose work has been studied within the present article: P. Șillingovski, N. Arbore, A. Baillayre, A. Plămădeală, Th. Kiriacoff, Gh. Ceglakoff, T. Baillayre-Ceglakoff, V. Ivanov, P. Bespoyasnâi, M. Berezovschi, R. Ocușco and others.

Keywords: plastic arts, easel graphic, Bessarabia, landscape, drawing, print, engraving, linocut, xylograph, etching.

Tradiționalismul *artei plastice* basarabene și ancorarea ei în curente și stilurile sec XIX au determinat apartenența ei la arta figurativă, și la acea formă de mimesis specifică realismului, impresionismului și altor curente moderne. Influențele avangardei s-au propagat destul de moderat și n-au reușit să bulverseze tematicile tradiționale cât și sistemul clasic al genurilor. Astfel în *arta plastică* basarabeană, ca și în *grafica de șevalet* se disting următoarele genuri: portretul, *peisajul*, nudul, compoziția tematică, natura statică, interiorul și genul animalier. Prin urmare toate operele create în domeniul *graficii de șevalet* se includ în acest câmp problematic și se supun analizei specifice genurilor clasice.

Genul *peisajului* îndrăgit de artiștii basarabeni a fost abordat asiduu în pictura și *grafica de șevalet*. Predilecția pentru *peisaj* a fost altoită, pe de o parte de tradițiile școlii ruse, formulate de marii peisagiști I. Șișkin, P. Klodt și I. Levitan, operele cărora au fost prezente la expozițiile ambulante din Chișinău la sfârșitul secolului XIX, dar și de popularitatea remarcabilă a acestui gen pe parcursul secolului XIX.

Cele mai numeroase și variate *peisaje* grafice au fost semnate de P. Șillingovski. Acesta a fost urmat de artiști ca Ș. Cogan, T. Baillayre, Th. Kiriacoff, E. Gamburd, N. Arbore, Gh. Ceglakoff, V. Ivanov și alții. De asemenea se cunoaște că A. Baillayre a realizat un număr semnificativ de *peisaje* în temperă și guaș, o mare parte dintre acestea aparțin perioadei Bucureștene. Aceeași situație, dar în variate tehnici ale gravurii o urmărim și în cazul plasticienilor A. Cudinoff și T. Baillayre, care continuă să creeze după 1945 în partea dreaptă a Prutului.

În arta grafică de șevalet din *Basarabia* genul *peisajului* ocupă un loc distinct, cedând întâietate portretului. Apariția întârziată a artei moderne basarabene a provocat un oarecare eclecticism stilistic. Acesta determină conviețuirea în același *peisaj*, ori în creația unui și același artist a mai multor orientări stilistice de natură romantică, realistă, impresionistă, post-impresionistă sau expresionistă.

Printre primii artiști care a izbutit să immortalizeze frumusețea și grandoarea naturii basarabene a fost P. Șillingovski (1881-1942). Fiind înzestrat cu o serioasă pregătire academică în baza unor studii efectuate la Odessa și Petersburg, graficianul este un maestru al *desenului* și *gravurii* de șevalet. Anii petrecuți în atelierul lui Dmitry Kardovsky (1866-1943) au contribuit la formarea unei viziuni realiste axate pe studiul naturii [1, p. 11], dar și a unui interes aparte față de măiestria și virtuozitatea tehnică a artiștilor renascentiști și baroci ca: H. Holbein, A. Durer, Rembrandt, Van Dyck, G. Piranesi. Cu toate acestea Șillingovski s-a încadrat și în conceptele lansate de *Mir iskusstva*, aderând la tendințele neoclasiche în interiorul modernismului. Șillingovski a stăpânit cu desăvârșire *desenul* în creion, sanguină și tehnica acuarelei. Începând cu 1902 lucrează asiduu în acvaforte în care își etalează virtuos talentul său de desenator. Între anii 1912 și 1917 deprinde tehnica *xilogravurii* ce va deveni cu timpul tehnica sa predilectă. Iar în jurul anului 1924 asimilează tehnica litografiei simple și acelei color, în care va reveni la motivele *peisajului* basarabean schițate anterior. Artistul a fost marcat de privescările naturii, măreția și sobrietatea arhitecturii. Până-n 1918 a vizitat în repetate rânduri *Basarabia*, realizând zeci de crochiuri și studii în *plein air*. Efortul artistului este încununat cu apariția în 1913 a seriei în acvaforte *Basarabia*. Printre lucrările grafice ale ciclului se numără stampele în acvaforte *Basarabia*. *Oi* (1912), *Basarabia. Oi* (1913), *Basarabia. Râpă în furtună* (1913), *Basarabia. Furtună* (1913), *Basarabia. Călătorii* (1913) și *Pământul Basarabiei* (1913). Această serie este completată de acvaforte *Basarabia. Poduri* (1916) și linogravura color *Basarabia. Cai* (1916), dar și crochiurile pictorului *Nistrul*, *Curte țărănească*, *Basarabia. Valea Nistrului*, *Basarabia. Peisaj cu dealuri* ș.a. (circa 1910). Fiind în Rusia în 1924 artistul revine în litografie la motivele *peisajului* *Basarabean*, astfel apare *Peisaj cu pod*, *Dealurile mănăstirii din Saharna* și *Dealuri pe malul râului*.

În 1912, la inițiativa arhitectului A. Pomeranțev și a pictorului V. Perminov, P. Șillingovski pleacă în Bulgaria pentru a participa la decorarea Catedralei Aleksandr Nevski din Sofia. Fiind impresionat de imensitatea spațiului montan artistul realizează ciclul grafic în *acvaforte Munții Rodopi* (1912), iar farmecul arhitecturii locale îl dispun să realizeze lucrările în *acvaforte Mănăstirea din Bulgaria* (1913) și *Ruinele Catedralei din Sofia* (1916).

Atras de priveliștea orașului de pe Neva, P. Șillingovski surprinde frumusețea arhitecturală a orașului în acuarelele sale subtile și fluide. Aceste căutări artistice culminează în 1923, când apare ciclul în xilogravură *Petersburg. Ruine și Renaștere* format din 10 foi grafice: *Palatul de iarnă și Admirali-tatea, Docul Palatului, Coloana Rastrală lângă clădirea Bursei, Castel lituanian. Piața, Castel lituanian, Ruinele de pe insula Vasileostrovski, Malaia Neva și podul lui Tucikov*, ș.a. În acest ciclu intelectualul și artistul P. Șillingovski ne prezintă Petersburgul în ruine provocate de războiul civil din 1917. Artistul va reveni la această temă predilectă, inspirată de G. B. Piranesi, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în ciclul în xilogravură *Orașul asediat*, ce rămase nefinisat.

În timpul șederii sale în Rusia, graficianul se dedică peisajului, realizând serii de gravuri *Kazan* (1929-1930), *Ielabuga. Casa lui I. Șișkin* (1930); lucrează asupra desenelor și gravurilor cu vederi de *Bahcisarai* și *Georgia* (1930); realizează seria *Locurile lui Pușkin*, dar și o serie ideologică în litografie *Crucișătorul Cervona Ukraina* (1938).

Cu toate că P. Șillingovski și-a dorit cu tot sufletul să revină în Basarabia circumstanțele timpului l-au împiedicat să-și realizeze visul, astfel activitatea sa artistică s-a desfășurat în afara meleagului natal. O soartă similară a avut-o artista de sorginte basarabeană N. Arbore, descendentă din familia basarabeană Ralli-Arbore, creația căreia s-a încadrat armonios în contextul vieții artistice din România. Pictorița și graficiana pe lângă portrete grafice creează și *peisaje* în *acvaforte* și ac, acuarelă și *xilogravură*, tehnicile pe care le-a însușit în Germania, în perioada studiilor, 1907-1910, iar desenul pictoriței este marcat de decorativismul lui Matisse, precum și reliefarea sculpturală din perioada „*ingrescă*” a lui Picasso [2, p.7]. Peisajele, despre care dispunem de informație, datează cu deceniul patru al secolului trecut. O parte din lucrări, *Peisaj cu maici* (acvaforte), *Vedere din satul Băbeni – Vâlcea* (gravură în lemn) și *Grădina pictoriței iarna* (acuarelă), se păstrează în Cabinetul de stampe și desen al Muzeului de Artă al României [3, p. 49]. Cele două acuarele a artistei care au supraviețuit timpului sunt inspirate de grădina casei Arbore din București: *Grădina pictoriței iarna* (1935-1936) și *Grădină* (primăvara), cunoscută din reproduceri alb negru, din aceeași epocă, ambele remarcabile prin transcrierea bucuriei resimțite în fața spectacolului naturii și prospețimea efectelor de transparență proprii acuarelei. Printre peisajele semnate de artistă în acea perioadă se numără *Casa turcească – Balcic* și *Desen – Cafenea la Balcic* (1936) și gravurile *Cula Greceanu* (1933), *Oraș* (1934), *Bărci pescărești în Deltă* (1934) și *Peisaj* (1934).

Peisaje grafice de excepție se găsesc în creația pictorului, pedagogului și graficianului Ș. Cogan. Artistul realizează pe hârtie groasă sau pe carton foile grafice *Biserica Mazarache* și *Vilă în apropierea Chișinăului* (1916) într-o manieră originală detașată de operele peredvijnicilor. În aceste peisaje Ș. Cogan tinde să poetizeze arhitectura de la periferiile Chișinăului, evocând o atmosferă patriarhală a peisajului orășenesc. În 1923 întreprinde o călătorie la Balcic, iar în 1934 călătorește la Constantinopol. Impresiile culese în timpul acestor deplasări îl incită să creeze cicluri de lucrări în tehnica *acvaforte*: *Balcic. Moschee, Balcic. Peisaj* și *Balcic* (1923), iar cu lucrările *Constantinopol. Curtea moscheii, Corăbii. Istanbul* (1934) participă la Salonul oficial de *desen* și *gravură* desfășurat la București în 1934 [4, p.11]. În ciclul de foi grafice consacrate Chișinăului, apărut în anii 1930, găsim câteva peisaje arhitecturale splendide *Casă în vechiul Chișinău* (1932) și *acvaforte Biserica Mazarache din Chișinău* (1936).

Cu toate că informația de care dispunem este extrem de scundă, nu putem trece cu vederea creația plasticianului G. Fiurer. Pictorul și graficianul, format în contextul școlii de arte ucrainene, se stabilește la Chișinău în 1913 participând activ la expozițiile ambelor Societăți basarabene (1915-1939) cu opere în ulei, *acvaforte*, pastel și *desene*. În această perioadă, G. Fiurer abordează peisajul arhitectural în

tehnica acvaforte *Biserica Greacă* (anii 1930). Opera menționată, semnată de G. Fiurer, prezintă multe similitudini stilistice cu cele ale graficianului Ș. Cogan.

Maestrul picturii basarabene A. Baillayre a fost mereu atras de genul peisajului. În creația sa găsim motive ale peisajului olandez, rus, basarabean și românesc. Cele mai timpurii lucrări sunt executate în pastel *Olanda, vedere spre Dordrecht* (1908), care sunt urmate de peisaje în temperă *Peisagiu* (1938) și guaș *Motiv Basarabean* (1944). Din păcate lucrările grafice din perioada basarabeană nu s-au păstrat, însă cunoaștem că a participat sistematic la Salonul oficial de desen și gravură desfășurat la București, dar și la Salonul organizat de Societatea de Arte Frumoase din Basarabia. Măiestria plasticianului poate fi vizualizată în peisajele târzii din perioada bucureșteană: *Peisaj. Sinaia* (1958), *Peisaj. Pădure* (anii 1950), *Peisaj. București* (1948), *Peisaj cu bărci* (1956), *Peisaj cu nud. La lacuri* (1957), *Peisaj cu nuduri* (anii 1950), *Grădina botanică. București* (1953) [5, p. 27].

În moștenirea grafică a sculptorului Al. Plămădeală găsim câteva peisaje grafice realizate în perioada antebelică și interbelică în tuș și cărbune. Aceste peisaje sunt de o factură naturalistă, iar procedeele plastice aplicate în *Noapte* (sf. anilor 1910) și *Amurg. Punct de fugă spre Chișinău* (1918) au tangențe comune cu neoimpresionismul. Crochiul *Moara de vânt* (1910) realizat naturalist în cărbune este mai puțin expresiv și monumental, dacă e să-l comparăm cu lucrarea similară a lui Th. Kiriacoff.

Discipolul lui A. Baillayre Th. Kiriacoff la începutul deceniului cinci a realizat două cicluri grafice în linogravură și xilogravură. La *Salonul oficial de toamnă Desen, Gravură, Afiș* desfășurat la București 1942, a expus 4 lucrări în linoleum din seria *Chișinău 1800*, printre care au fost *Casele lui Mihai, Biserica Buna Vestire, Casa veche din strada Mincu și Vechiul Palat Metropolitan* [6, p. 18]. În catalogul expoziției este reprodusă *Biserica Buna Vestire* realizată în cele mai bune tradiții clasice. Linogravura oferă o viziune monumentală a bisericii care se profilează pe cerul încins de nori, cu o siluetă liniară, grațioasă. Dacă în gravura cu aceeași temă a T. Baillayre-Ceglokoff *Catedrala Veche. Chișinău* (1942), edificiul văzut din absidă este gravat cu o linie vibrantă, pe alocuri stângace, impresionistă, atunci în linogravura lui Th. Kiriacoff predomină linii riguroase, drepte ce atestă mânuirea sigură și fermă a dălțiței. Cu anul 1943 datează xilogravurile *Ploaie basarabeană, Cetatea Albă și Mori de vânt basarabene* în care deja nu se regăsește seninătatea clasică proprie ciclului precedent. Cu același desen ferm, însă mult mai expresiv, artistul tinde să transpună starea de spirit ce domină pe meleagul său natal. Evocând peisaje cu ploi sau clar de lună, artistul balansează între expresionism și simbolism.

Un alt absolvent al Școlii de Arte Frumoase din Chișinău, opera căruia a obținut un vector grafic, a fost Gh. Ceglokoff. Puținele sale peisaje în xilogravură și linogravură se păstrează în colecțiile și muzeele din Chișinău și București. Spre deosebire de scenele de gen, în peisajele artistului domină o atmosferă mitico-folclorică, susținută de simțul ritmului de o valență decorativă. Graficianul este activ și prezent la *Saloanele oficiale de toamnă Desen, Gravură, Afiș* din București (1937, 1938, 1939, 1941, 1942, 1943), unde prezintă peisajele *Poartă, Castelul Brâncoveanu. Sâmbăta de Sus* (1937), *Sâmbăta de Sus* (1939) și *Vechea Primărie a Chișinăului* (1942). Gh. Ceglokoff își expune lucrările și la *Salon-ul* din Chișinău, astfel în 1938 publicul chișinăuian admiră pastelurile *Peisagiu și Poartă*. Alte peisaje ale artistului sunt linogravurile *Peisaj din Cișmingiu* (1938) și *Peisaj cu copaci*, și gravurile în lemn *Biserica de lemn* (1939) și *Peisaj cu casă de țară. Iarna* (1940).

Creația artistei T. Baillayre-Ceglokoff (1916-1991) are multe tangențe cu cea a soțului său Gh. Ceglokoff. Astfel peisajele ei realizate în deceniul patru și începutul deceniului cinci au locații și motive comune. Începând cu 1937 artista expune sistematic peisaje în tehnica linogravurii, atât la *Salonul* de la Chișinău, cât și în *Sălile Dalles* la București. În gravurile timpurii se simte vădit influența exercitată de Gh. Ceglokoff la capitolul interpretare și tratare tehnică, însă cu timpul artista reușește să găsească propriile mijloace plastice de expresie. Acest efort a fost apreciat în 1940, când primește Premiul *Anastase Simu* pentru grafică, iar către 1943 gravurile artistei se remarcă prin ținuta lor de înalt profesionalism. Peisajele T. Baillayre-Ceglokoff cuprind un cerc larg de motive: urban, arhitectural, de grădină și montan. Printre gravurile artistei se găsesc peisajele *Grădina botanică* (1938), *Peisagiu la*

munte (1941), *Poarta castelului Brâncoveanu din Sâmbăta de Sus* (1941), *Vedere de Chișinău și Catedrala veche, Chișinău* (1942). În perioada postbelică, stabilindu-se la București, artista continuă să creeze peisaje în acuarelă și linogravură.

Peisajele grafice pot fi găsite și în creația absolventului Școlii de Arte Frumoase din Chișinău V. Ivanov, care lucrează în acea perioadă preponderent în linoleum *Sebeșul sășesc* (1936), *Biserica din Transilvania* ș.a. În 1939 pictorul este prezent la Salonul din București cu 3 peisaje *Pădure, Stână, Peisagiu*. Colegul său pictorul P. Bespoiasnăi, absolvent și el al Școlii de Arte Frumoase, participă cu peisaje în 1930 și 1939 la *Salonul de desen și gravură* desfășurat la București cu două lucrări în acvatintă *Casa țărănească* și creion *Peisagiu*.

Autodidactul M. Berezovschi este prezent și el la expozițiile din Chișinău (1902-1939) și Odesa (1902-1919), unde expune sistematic peisaje în acuarelă realizate în tehnica pe uscat. Printre operele sale se numără: *La câmp, Tomna, Amurg, Toamna călduroasă, Noapte, Tufe roșii, Moină, Amurg de vară, Căsuța paznicului, Începutul lunii martie*.

Peisajul în pastel este prezent în creația contemporanilor lui M. Berezovschi – G. Remmer și R. Ocușco. Ambii își expun sistematic lucrările la salonul din Chișinău organizat de Societatea de Arte Frumoase din *Basarabia*. Printre lucrările lui R. Ocușco din perioada interbelică menționăm două lucrări în pastel numite *Peisagiu*. Amintim și de G. Remmer, care a realizat în pastel peisajele *Poartă deschisă, Colț de curte și Noapte cu lună*.

Genul peisajului a fost abordat și de E. Maleșevschi, atât în temperă, cât și în tehnicile graficii. Se cunosc peisajele *Catedrala din Sienna* prezentă la *Salonul de Desen și Gravură* din București în 1930 (nu s-a păstrat) și *Peisaj cu figuri*.

În creația artistului de sorginte basarabeană A. Vulpe pe lângă reputatele nuduri și naturi statice se află și peisaje. Pictorul a însușit tehnica acuarelei și linogravurii. El este interesat de redarea peisajelor urbane, optimiste, de factură impresionistă [7, p. 441]. Printre lucrările cunoscute se află linogravura *Debarcader, Port* (1939), acuarela *Portul din Odessa* (1941).

Peisajul ocupă un loc distinct și în creația pictorului D. Sevastianov, atât în pictură *Peisaj de iarnă* (1930), cât și în operele grafice *Peisaj muncitoresc* (1931), *Port* ș.a.

În deceniul patru începe să ia amploare talentul creativ al E. Gamburd, absolventa Școlii de Arte Frumoase din Chișinău. În creația artistei pe lângă naturi statice, portrete și autoportrete figurează și peisaje în temperă. La începutul deceniului cinci artista începe să picteze în guașă creând peisaje îndrăznețe, expresive *a la prima*, cu valoare documentară. Așa sunt peisajele moscovite *Moscova. Vedere spre piața Sverdlov* (1942), *Moscova. Teatrul Bolshoi* (1943), *Moscova. Vedere peste balustrada hotelului Moscova* (1943), *Moscova. Muzeul de istorie* (1943), *Moscova vedere spre manej* (1943), dar și cele dedicate plaiului nostru precum *Cetatea Soroca* (1944) și *Peisaj de Soroca* (1944).

În concluzie menționăm că situația modestă în care se afla cultura *Basarabiei* la începutul secolului XX, și în speță artele plastice, eforturile și stoicismul plasticienilor autohtoni au fost pe de-a dreptul eroice. Propășirea *artelor plastice* a întâlnit obstacole de ordin economic, administrativ și organizațional. Artiștii, puțini la număr, desconsiderați și marginalizați, plasați la periferiile circuitului artistic european, totuși, au reușit să pună bazele unei școli naționale de artă, și să altoiască încet, dar sigur, gustul pentru operele grafice.

Astfel reușitele obținute în domeniul *peisajului* grafic de plasticieni precum P. Piscariov, P. Șillingovski, V. Ocușco, L. Sobolevschi, A. Climașevschi, V. Blinov, E. Barlo, V. Doncev și A. Cudinoff au conotații și ecouri mult mai însemnate pentru evoluția și parcursul artei naționale decât par la prima vedere.

În acest context este și mai uimitoare varietatea tehnicilor abordate, practic în premieră, în arta laică, apare *acvaforte*, *acvatinta*, *linogravura* color ș.a. Un moment relevant prezintă și spectrul variat al subgenurilor prezente. Astfel, observăm dezvoltarea *peisajului* arhitectural, *peisajului* rural, *peisajului* riveran, *peisajului* de grădină, *peisajului* montan și marină.

Popularitatea *peisajului* în domeniul picturii și *graficii de șevalet*, oferă acestui gen un statut forte în cadrul *artelor plastice* moderne din *Basarabia*. Varietatea stilurilor, tehnicilor și diversitatea subiectului abordat îi imprimă un caracter inedit local, apt de a reflecta specificul istoric de formare și consolidare a școlii naționale de pictură.

Referințe bibliografice

1. BRIGALDA-BARBAS, E. *Pavel Șillingovski*. Chișinău: Editura ARC, 2004.
2. VIDA, G. *Nina Arbore*. Chișinău: Editura ARC, 2010.
3. *Repertoriul graficii românești din secolul al XX-lea*. Vol. I. A-C. București, 1978.
4. *Salonul Oficial. Desen, Gravură 1934*. București: Imprimeria Națională, 1934.
5. STAVILĂ, T. *Auguste Baillayre*. Chișinău: Editura ARC, 2004.
6. *Salonul oficial de toamnă. Desen, gravură, afiș. 1942*. București: Editura Imprimeria Națională, 1942.
7. PELIN, M. *Deceniul prăbușirilor (1940-1950)*. București: Editura Compania, 2005.